

A népdaléneklésről

Ismerjük be: nincs népzenei köztudatunk. Épp ezért bárki, bárhogy énekelhet népdalt, könnyű neki elfogadtatnia magát, mert nem él bennünk az *eredeti* hangja, hogy biztosan észrevehetnénk: jó-e?, rossz?, milyen? Csak az énekhangra figyelünk, kedves-e, cseng-e, tiszta-e. Ez pedig még csak annyi, hogy megnézzük, a futónak milyen szép kidolgozottak az izmai. És ha sántít? A szöveg értelmetlenségeit, zagvaságait meghalljuk, de a zenei értelmetlenséget, a stílustalanságot, a sántikálást már nem. Vannak, akik azt mondják, a népdaléneklést nem is lehet megtanulni úgy, hogy az eredetinek hasson. De elfogadhatjuk-e ezt az érvelést, netán azt, hogy korunkban nem is kell utánozni az eredeti énekmódot, mert a népzene már úgylis csak szórványosan él, vagy azt, hogy fel kell emelni a népdalt a műzenei előadásmód magasába.

Ha megkérdezzük az énekest, hol tanulta, kitől tanulta a népdalt, többnyire az a válasz: kottából. Pedig a stílus kottázhatatlan, lejegyezhetetlen. A hangok magasságát lejegyezhetjük, a dallambeli ékítés, cifrázat, díszítés sokféleségére van jelünk, de a *milyenségére* nincs. És minél pontosabban lejegyzett népdalt tanul meg az előadó, annál nagyobb a népdaltól idegen, műzenei *túljinomítás* veszélye. A kottából felébresztett népdal többnyire egyenruhát kap: a kisebb-nagyobb egyenletlenséget, egyéni, érzelmi tagolást, belső mozgást viselő tempo giustóból feszes, egyenletes, szórakoztató hangulatú, egyforma csárdás lesz, a rubatóból, a parlandóból magyar nótás, érzelmes hallgató. S a népdaléneklést nem lehet gyors mellúszással megközelíteni, átrándulva egy más jellegű, más hangot igénylő műfajból, sem az operából, sem a nótából, sem az operettből. A népdalt *népdalnak kell énekelni*, nem operaáriának vagy magyar nótának. Végül is vesztes nemcsak a népdal, de a hallgató is, akivel az énekes meg akarja szeretetni a népdalt.

A népzene külön zenei stílus, külön kultúra, sajátos kultúra. Aki nem születik bele, annak komoly munkával meg kell szereznie ezt a műveltséget, s nemcsak népzenei, de általános zenei műveltséget, jártasságot, tájékozottságot. Továbbéltetni a tiszta stílust, újrateremtetni, folytatni csak úgy lehet, ha a *forrásig hatolunk vissza*. A népdal stílusát el kell lesni, lemásolni. Eltanulni a lejegyezhetetlent, a leírhatatlant, felfedezni valódi színeit.

Amit én erről mondhatok, nem szentbeszédnek szánom, de elég sokat kínlódtam, mire megtapasztaltam, hogyan is kellett volna kezdenem, s talán másoknak is tanulságos lehet. Mikor már több száz kottás népdalt fújtam, s meg is tanultam nagyjából eligazodni bennük, kezdtem egyre több népdalt hallani eredeti megszólalásban, Erdélyből érkező vendégeinktől. Amikor együtt énekeltünk, azt vettem észre, én valahogy másképp fújom ugyanazt. Másképpen szól, mást jelent. Népzeneórákon a tanár velem mutatta be, hogyan kell a hajlításokat értelmezni, s éppen azok kezdenek most tolakodóan kiugrani? És az egész! Amíg nem hallottam eredetiben megszólaló előéneket, addig azt hittem s hitették el velem, így jó, így kell, így pontos, így szokták, így lehetséges. Az első fejhezkapkodás után elkezdtem visszaigazítani, kijavítgatni, az eredetihez formálni, átdolgozni. Még rosszabb lett! S már sehogy sem tudtam énekelni, sem a régi biztonságával, sem az új tapogatózásával. S nemcsak elbizonytalanodtam, de el is hallgattam hosszú időre. Nem tudtam már jóízűleg elfújni, bárhogy tetszett is:

*Verjen meg az isten, te Vargyasi Elek,
sok szép ezüst pénzem magadhoz rabolád...*

Minden éneket el kellett felejtenem. De még énekelni is! Előlről kezdeni, szinte lélegzetvételnél. Ez a válság, ez a tanácstalan topogás egybeesett az *Ítélet* című

film forgatásával. Az Erdélybe induló forgatócsoporttal én is elmentem. Így jutottam el először Gyimesbe. Még nem volt magnetofonom, így csak az idegrendszerem, az érzékeim fogadták be az egy szál hegedű és az ének hangját s a gardony furcsa kísérését. S nemcsak a zene, az énekmód természetessége volt szokatlan, ismeretlen a fülemnek, de az élőnyelv gazdag tenyészeté is, amelyben az énekek, balladák szelleme, szövege szólalt meg: „Messze van az ég a földtől, én es messze vagyok.” „Ő volt szerencsétlen úgy, én másképp: szerencsétlen anyának szerencsétlen gyermekei.” „Ilonkám én csak olyan után adom: csillag legyen a homlokán, nap es legyen!” „Jajszóval sujkoltam”...

S aztán később Kalotaszeg, Mezőség, Moldva. Ahány néprajzi egység, annyi különbség, s annyi másféle megismerni-, megtanulnivaló.

Egy-egy néprajzi táj stílusát azok képviselték, ismerték, alakították, illetve alakítják, őrzik, akik ott élnek. Egy mai énekesnek, aki kívülről közelíti meg, nemcsak elengedhetetlen szüksége, de kötelessége is megismerni nemcsak az egészet, de a részletet is. Mert úgy veszi át igazán, ha átereszti magán; ha nemcsak a dalokat ismeri meg, hanem az ott élők sorsát, szokásait. Még a tájat is ismerni kell. Megőrizni igazán úgy tudja, ha *út is éli*. Ekkor már biztosan nem utánzás, hanem *folytatás*. Hangja alatt, hangja mögött ott hallja az eredeti hangot. Szinte az kíséri. A megőrzőnek, a folytatónak az élményre, a megismerésre azért is szüksége van, mert neki tudni kell *nemcsak eligazodni, de eligazítani is!* A befogadás készségi szintjét csak tapasztalatgyűjtéssel lehet megszerezni, emelni. Kétségtelen, a legmagasabbra eljutni csak keveseknek sikerülhet; ehhez ritka szerencse és sors is kell. De erről a legmagasabb követelményről senkinek *nem szabad lemondani!*

Az értelmiségiek tudatában eddig a feldolgozásokban hallott énekek, balladák éltek s az időnként (a századfordulón, a 30-as években, és a NÉKOSZ idején) felszínre halászott új stílusú népdalok és szép szövegű virágénekek. Ezek többnyire kottás eredetűek, szelleműek. Enélkül nem lehetett volna s nem lehetne ma továbblépni, s arról töpreknedni, hogyan tovább. De 1974-ben ez már nem maradhat meg eszménynek. Főleg a most indulók számára.

Csoóri Sándor egyszer azt mondta nekem: „Akkor énekeltél szépen, amikor nem énekeltél, hanem *panaszkodtál*.” Hát ez lenne az! Ezt kellene megtalálni. Az énekes hangja csak eszköz lehet ahhoz, amit el kell mondani. A fájdalom fájdalom legyen, ahogy a keservesben is az. A túléléklés, a túlfinomítás odaáll a panasz elé, s ezen a bánatos arckifejezés sem segít. A lefelé eresztett tekintet, a távolba merengő szem nevetséges rájátszás, mint amikor a színész végigodítja a verset, a drámát, ahelyett, hogy elhithetné, megértetné. Hát még amikor a népdalénekes a romantika eszközeit is alkalmazza: halkít, erősít, lassít... nemcsak hitelét veszti a mondanivaló, de sajnos, stílustalan is. Egy népdalénekesnek *igazi meglepetése éppen a stílus lehet*. Nemcsak a hangja. Egyébként is szép hangú énekesben nincs hiány. S a baj ott kezdődik, hogy az énekes, mielőtt a népdal stílusával megismerkedhetne, kialakul egyéni elképzelése a stílusról, ami a későbbiekben komoly akadállyá válhat, mert beidegződött egyéni stílusán a sok szereplés, a gyors fölfutás miatt már nemigen tud változtatni; vagy nem is akar. Természetesen kifutópályára szükség van, hiszen a színpadi jártasságot, magabiztosságot csak a színpadon lehet megszerezni. De mértéket tartani is csak az tud, akit a *stílus keresése int alázatra*.

Gyűjtéseim során jó néhány faluban megfordultam s megfordulok, ahol még elevenen él a népdal. Legelső élményeim is éppen a stílushoz fűződnek. Azt tapasztaltam, ha például ugyanazt a dalt többen is fűjják egyszerre, úgy tetszik, mintha egy ember énekelne, szinte együtt lélegzenek. S mikor külön-külön hallgatok egy-egy asszonyt vagy férfit, mindegyikük egyénisége a maga képére formálja ugyanazt a dalt. Benne van saját sorsa, saját szerencsétlensége, szerencséje, bánata, keserősége. *Ettől más, ami ugyanaz*. Nagy egységben együtt gondolkodnak, de ahány egyén, annyi változat egy stíluson belül. *De egy felismerhető stíluson belül!* Valahogy ennek mintájára képezem el az új népdalénekesek előadói stílusát.

A népdaléneklést nem tanítják. S akinek nincs lehetősége rendszeresen felkeresni a forrásvidékeket, annak — mondjuk ki nyugodtan — nincs alkalma nép-

zenét, népdalt eredeti megszólalásban hallgatni úgy, hogy beépülhessen az ízlésébe, alakíthassa — vagyis *rendszeresen, folyamatosan*.

Az eligazodásban, a tájékozódásban az elnevezések is csak a homályt erősítik. Népi zenekar? Kit sértenének vele, ha visszakeresztelnék a cigányzenekarokat, ahogy a hanglemezekben s az éttermek bejáratánál megmaradtak. Vagy például a nóta- és népdalestek művelődési házakban s a Zeneakadémia nagytermében. (Ez utóbbit is kíváncsiságból végighallgattam — a rádió közvetítette. Egyetlen népdal nem volt.) Aki nótát akar, kapjon nótát, aki népzenet szeretne, hallgasson tiszta népzenet. A tiszta népzenenek is lehetne már végre „jó ebédhez szól a nóta” rendszerű műsora: *csúcsidőben, rendszeresen*. Példa van rá. Hogy csak egy-két emlékeztetést említek: „Gyűjtését közreadja Kiss Lajos.” Így tanulhattam meg számos eredeti Ipoly menti és bukovinai székely népdalt. Vagy a legutóbbiak közül a Kallós Zoltánnal készült riportok, eredeti moldvai, gyimesi csángó és mezőségi balladákkal, dalokkal. Ezeket a műsorokat kellene rendszeresíteni, sűríteni. Hogy ne kiszámíthatatlanul kapja a hallgató.

Egyetlen elérhető, hiteles forrás van: a Magyar Népzene Tára lemezsorozat. Ízelítőt ad a különféle népzenei dialektusok énekeiből, hangszeres zenéjéből; bepillantást ad a magyar népzene változatos, gazdag anyagába. De mellőle hiányzik még a részleteket is kiszélesítő, mindenki számára elérhető olcsó népzenei lemezsorozat, az olcsó könyvtár mintájára.

Szerencsére akadtak s akadnak a népzene terjesztésének, megismertetésének megszállottjai s önkéntes napszámosai. Az önellátásra kényszerülők, a magángyűjtők, a magánterjesztők. A forráshoz elindulók s a befogadók gyarapodó száma. S megszületett a táncház is. Az eredeti népzene utánzó, másoló, folytató zene, tánc, ének itt együtt szórakoztat, nevel új közönséget, pontosabban új közösséget, amely közösség megszerette a tiszta forrásból érkező népzene. Egy-egy ilyen táncházban körülnézve, az az érzése a látogatónak, ezek a fiatalok otthon vannak, ezek a fiatalok közös nyelvet beszélnek.

Hogy mennyi tisztázatlan kérdés van a népzene körül, s milyen ismeretlen területe a művelődésnek, előadásaim alatt tapasztalom a kérdésekből, s azt is, hogy ez az ország mennyire nem tud énekelni. Hogy kell valamit csinálni, tisztázni, továbblépni, annak igénye s ideje most jött el. Lépcsőfokok nélkül nincs előrehaladás, de a lépcsőfokot ne tekintsük végállomásnak. Végül is a Röpülj Páva fogadtatta el országosan a kíséret nélküli éneklést; az új előadói stílus megteremtésének a gondolata is csak ennek nyomán vetődhetett fel. Vannak, akik a feldolgozás mellett döntenek, éppen Bartókra, Kodályra hivatkozva. Aki ezt kizárólagosnak tekint, nyilvánvalóan téved. Ez lehet egyik megoldás. Mert Bartók és Kodály példája úgy igazi, ha mi is visszamegyünk a forráshoz, ahogy ők tették. S érdemes azon elgondolkodni, hogy a forráshoz való visszahatolás árthat-e nekünk, énekeseknek? Árthat-e az új éneklési-zenélési stílus megteremtésének? Árthat-e a népzenei köztudat tisztulásának? Kevesebbek leszünk-e, ha kíváncsiak vagyunk, mi maradt tisztán a forrás közelében?